

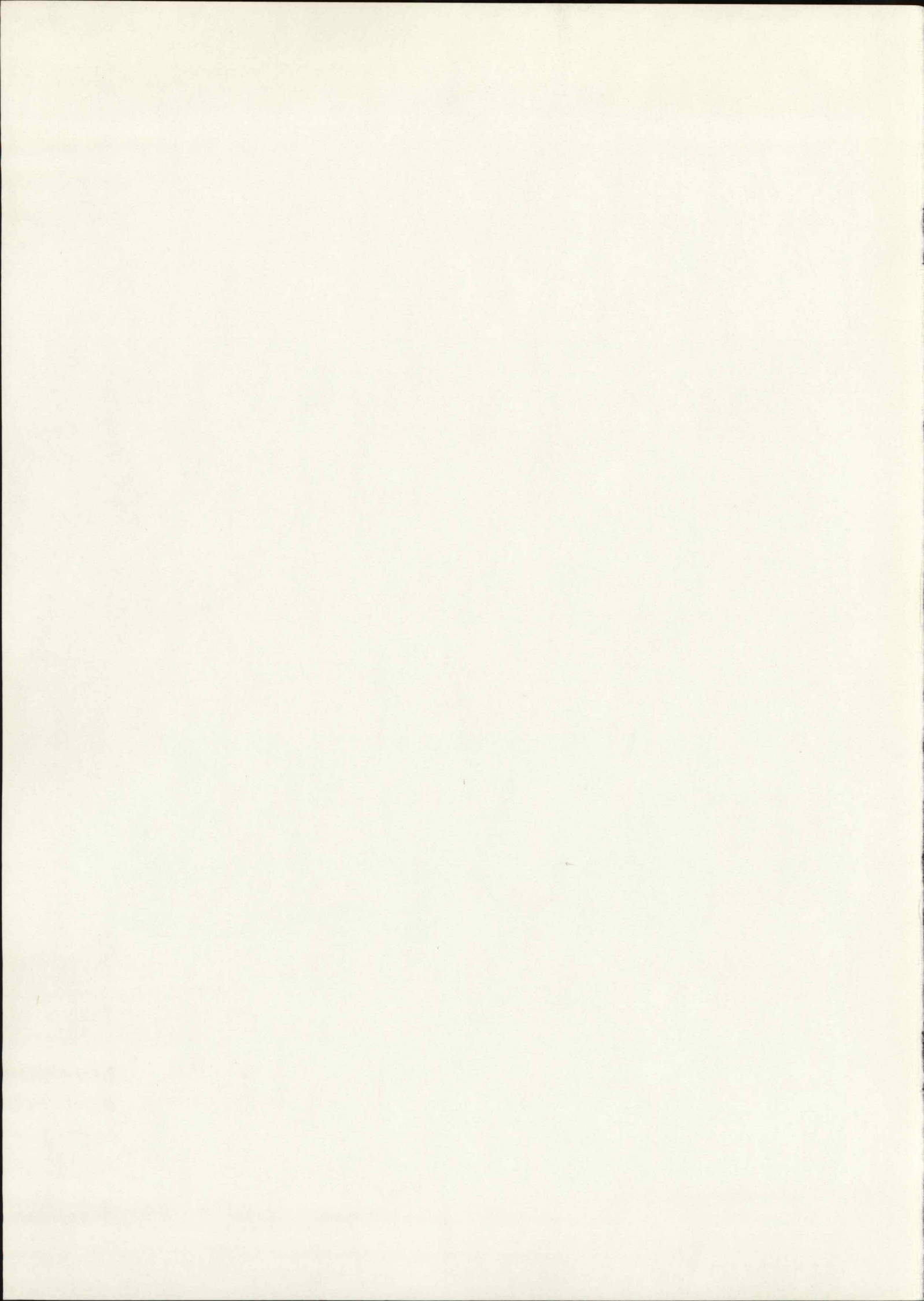
ID1340
C2
28-3-1991

1.110518116003



RIEN
gemeente Littenseradiel

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN



BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

INGEVOLGE ARTIKEL 35 VAN DE MONUMENTENWET 1988

RIEN, gemeente Littenseradiel

Aanvulling op de toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Rien als beschermd dorpsgezicht.

Resultaat gevoerd overleg

Overeenkomstig het bepaalde in artikel 35 (voorheen 20) van de Monumentenwet zijn de raad van de gemeente Littenseradiel, Gedeputeerde Staten van Friesland, de Rijksplanologische Commissie en de Raad voor het Cultuurbeheer gehoord over het voorstel om Rien aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht. De genoemde instanties hebben alle positief geadviseerd met betrekking tot de voorgenomen aanwijzing. In verband daarmee zijn in de begrenzing van het aangewezen dorpsgezicht en in de toelichtende tekst geen wijzigingen aangebracht ten opzichte van het oorspronkelijke voorstel.

ERRATUM

In verband met de inwerkingtreding van de Monumentenwet 1988 per 1 januari 1989 dient in de plaats van "artikel 20 van de Monumentenwet" gelezen te worden: "artikel 35 van de Monumentenwet 1988".
De verwijzing "artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening" dient vervangen te worden door "artikel 36, eerste lid, van de Monumentenwet 1988".

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

INGEVOLGE ARTIKEL 20 VAN DE MONUMENTENWET

1.110518116005

RIEN gemeente Littenseradiel

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Rien als beschermd dorpsgezicht.

Het beschermde dorpsgezicht omvat het op bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekeningnummer 328) door een stippellijn omgrensde gebied.

Publikatie van de **Rijksdienst voor de Monumentenzorg**.

Juli 1988.

Inleiding

Het dorp Rien is gelegen in de gemeente Littenseradiel op een afstand van circa zeven kilometer ten noordwesten van Sneek. De nederzetting is ontstaan na de bedijking van het eiland van Oosterend, een van de oudste bedijkingen in Friesland. Waar een afwatering de dijk kruist, ontstaat langs de vaart een lintvormige bebouwing. Door de gunstige ligging op de kruising van een doorgaande weg over de dijk en de waterweg kent de nederzetting enige groei en wordt langs de Franekervaart een kade aangelegd. Het belang van de scheepvaart voor de nederzetting blijkt uit de oriëntatie van de bebouwing op de vaart. In de 19de eeuw komt langs de doorgaande weg een lintbebouwing tot stand in aansluiting op het centrum van de nederzetting, een brug over de vaart en de hiernaast gelegen herberg.

De typerende ruimtelijke opbouw langs een van de oevers van de Franekervaart, gevormd door een licht gebogen bebouwingsfront aan de kade, het centrale dorpsgedeelte met ophaalbrug en waterherberg op de kruising van land- en waterweg, en de hierop aansluitende lintbebouwing langs de dijk, vormen te zamen een kenmerkende dorpsstructuur. Die ruimtelijke structuur van het verkeersdorpje is van zodanige cultuurhistorische waarde, dat een aanwijzing van Rien als beschermd dorpsgezicht gerechtvaardigd is.

Ontstaan en ontwikkeling

De kust van het zuidoostelijk deel van de Noordzee vormt het verspreidingsgebied van de terpen, de door de mens opgeworpen woonheuvels uit de periode dat het land nog niet door dijken wordt beschermd. Door het zeewater worden zand en klei afgezet waarbij perioden van min of meer permanente overstroming worden afgewisseld door perioden waarin het gebied grotendeels droog ligt. Met het droogvallen van het gebied worden de kweldergronden in principe bewoonbaar voor de mens.

In de 6de à 5de eeuw voor Christus wordt een deel van de inmiddels bewoonde gronden verlaten vanwege de verslechterende bewoningsomstandigheden als gevolg van toegenomen wateroverlast; andere gronden worden door de bewoners opgehoogd door middel van mest en kwelderzoden. De op deze wijze ontstane woonheuvels worden terpen genoemd. De vorming en ophoging van terpen komt ten einde wanneer men zich tegen het water leert beschermen door het opwerpen van dijken en in de 13de eeuw een aaneengesloten stelsel van zeedijken voltooid wordt. In de eeuwen voor de bedijking bestaat

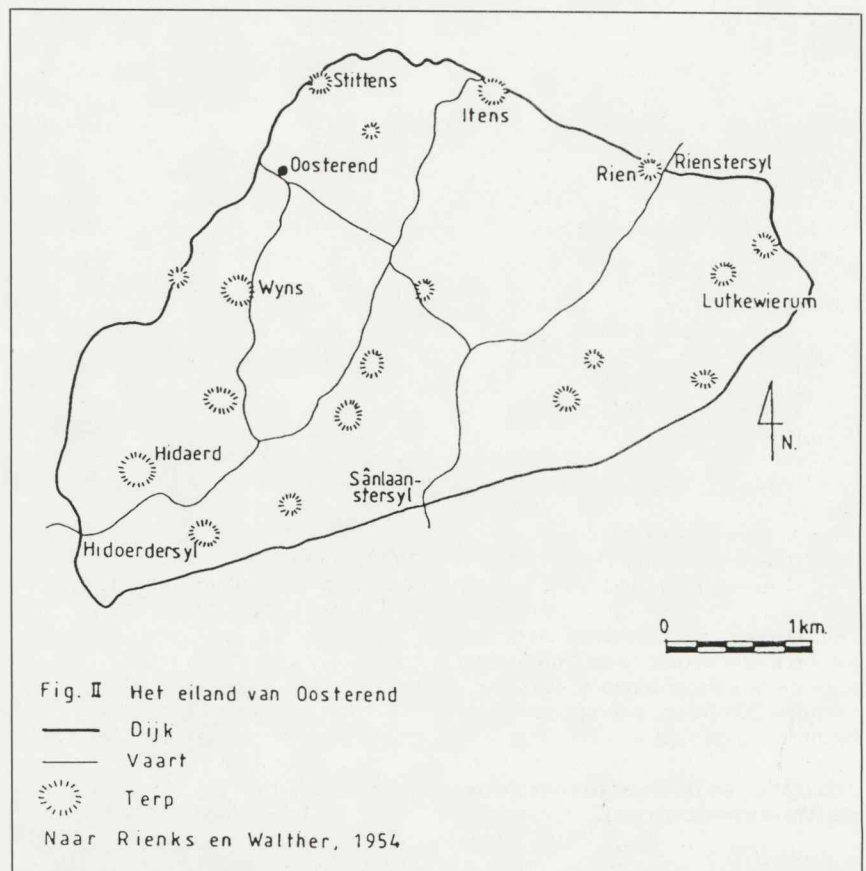
Westergo, waarin Rien is gelegen, uit een kwelderlandschap doorsneden met zee-armen en krekken. Rond 800 na Christus ontstaat uit een van de geulen de Middelzee. Doordat steeds meer land verloren gaat, reikt de Middelzee uiteindelijk tot aan Bolsward en ontstaat nog een geul direct ten oosten van het huidige Rien. Na enige tijd vindt echter in de Middelzee weer opslibbing plaats en verlandt de zeeboezem zodat de invloed van eb- en vloedbewegingen afneemt. Het wordt nu mogelijk dijken op te werpen en zo komen de oudste bedijkingen in de eerste helft van de 10de eeuw tot stand. Deze vroege bedijkingen betreffen reeds bewoonde gebieden die als op zichzelf staande zeepolders moeten worden beschouwd. Een van dergelijke 'bedijkingseilanden' is het eiland van Oosterend dat aan drie zijden door brede geulen is omgeven. Het is een van de oudste inpolderingen van West-Europa. Deze zeewerende ringpolder bestaat uit een gebied waarin een aantal terpen liggen waaronder de nederzettingen Oosterend, Itens, Lutkewierum en Hidaard alsmede een aantal buurtschappen. Het opwerpen van dergelijke afzonderlijke ringdijken gaat aan de totstandkoming van een geheel Westergo omvattende zeewering vooraf. Op de dijken van het eiland van Oosterend en andere kernpolders als die van Hartwerd-Hichtum en Tzum sluiten later aangelegde dijken aan. Ze verbinden

de verschillende polders onderling, bijvoorbeeld de polder rond Tzum met die van Oosterend door middel van de Slagtedijk.

Bij de bedijking brengt men in de dijk rond het eiland van Oosterend tenminste drie zijlen aan, namelijk bij Sânlean, Hidaard en Rien. Door middel van deze sluisjes kan men in de afvoer van het overtollig water uit het ingepolderde gebied voorzien en bij hoge waterstanden voorkomen dat het buitenwater de polder binnendringt.

In het kwelderlandschap waren terplekke van het huidige Rien waarschijnlijk enige terpjes gelegen. Veel meer dan enkele, aan één agrarisch bedrijf plaatsbiedende woonheuveltjes zullen het niet geweest zijn; tot dorpsterp zijn de verhoogde woonplaatsen in elk geval nooit uitgegroeid. Door aanleg van de ringdijk in de 10de eeuw komen de terpjes te liggen bij de kruising tussen de huidige Franekervaart en de zeewerende dijk. Op dit punt komt in een later stadium de nederzetting Rien tot ontwikkeling als verkeersdorpje. De terpjes hebben echter geen aanwijsbare invloed op de ruimtelijke structuur van het dorp. Die structuur wordt voornamelijk bepaald door de gunstige ligging aan de kruising van de weg van Oosterend en Itens naar Sneek met de Franekervaart.

De zijl in de dijk bij Rien wordt voor het eerst in 1527 vermeld, doch is vermoedelijk veel ouder. De naam



van het dorpje is afkomstig van het watertje waarin de zijk is gelegen. Rien, in oude spelling Reen, is de waternaam die van het stroompje op de nederzetting overgaat. In oorsprong behoort Rien onder Lutkewierum, met welk dorp het door een opvaart is verbonden, en vormt een 'buitenbuurt' van dit nabijgelegen terpdorp. In de loop der tijd groeit Rien echter door de veel gunstiger ligging uit tot een aanzienlijk grotere nederzetting dan Lutkewierum, doch dit leidt niet tot bestuurlijke en/of kerkelijke verzelfstandiging en de bouw van een kerk.

Over de vroegste ruimtelijke ontwikkeling van Rien is door gebrek aan gegevens niets concreets bekend. De oudste bron die enig inzicht geeft in structuur, vorm en omvang van het dorp is de grietenijskaart van Schotanus uit 1718 (fotobijlage, afb. 1). Opvallend zijn twee aan de dijk gelegen woonplaatsen. Direct tegenover het dorp ligt de Rheenstra-state, een stins van de familie Rheen. Het verder van het dorp gelegen Bisdomma bezit nog altijd de oorspronkelijk hoge ligging. Binnendijs is aan de westzijde van de 'Sneeker-' of Franekervaart enige bebouwing tot ontwikkeling gekomen. De bebouwing is volledig georiënteerd op de waterverbinding, hetgeen duidt op de betekenis van de scheepvaart voor het dorp. De aan het water grenzende panden vormen een lintbebouwing langs de vaart en hebben een wat forser formaat dan de achterliggende gebouwtjes. In de 17de en 18de eeuw staat Rien bekend om de drukke jaar- en paardenmarkten die er worden gehouden. De naam van de weg 'Draversdijk' herinnert nog aan de draverijen die ter gelegenheid daarvan worden georganiseerd. Niettemin blijft Rien van een bescheiden omvang.

Op het kadastrale minuutplan, getekend in 1821/22, is de zeer eenvoudige dorpsstructuur gedetailleerd weergegeven; de grote lijn blijkt echter grotendeels overeenkomstig de Schotanuskaart uit 1718 (fotobijlage, afb. 2). De ruimtelijke ontwikkeling van Rien gedurende de verdere 18de en het begin van de 19de eeuw leidt niet tot ingrijpende wijzigingen in het nederzettingspatroon. De bebouwing blijft geconcentreerd op één van de vier kwadranten van de kruising; wijzigingen blijven beperkt tot een uitbouw van de bestaande structuur en vervanging van oudere bebouwing. De brug op de kruising tussen dijk en vaart vormt te zamen met de oostelijk aangrenzende waterherberg het centrum van het 30 huizen en 150 inwoners tellende dorp. De ontstaansdatum van het centraal gelegen café is niet bekend. Op de kaart van Schotanus

lijkt het gebouw nog niet aanwezig, hetgeen op een ontstaan, duidt in de 18de of begin 19de eeuw, daar op het kadastrale minuutplan het gebouw wel staat aangeduid. De meeste bebouwing op het kadastrale minuutplan is gelegen langs de Franekervaart aan de Buorren. De Buorren functioneert als afmeerkade en dient tevens ter ontsluiting van de hier gelegen woningen en pakhuizen. Deze bebouwing vormt een min of meer gesloten gevelwand die op sommige plaatsen wordt doorsneden door stegen om het achter- en tussengelegen gebied te ontsluiten. Opvallend is de knik in het bebouwingsslint waardoor de rooilijn een golvend karakter heeft gekregen. Waarschijnlijk lag de bebouwing in oorsprong direct aan de enigszins afbuigende vaart. Op het kadastrale minuutplan is duidelijk zichtbaar dat de kade in de vaart is aangelegd en een rechte belijning kreeg. Hierdoor is de vaart versmald en krijgt de Buorren door de aanwezige afbuigende rooilijn zijn kenmerkende vorm.

Aan de overzijde van de Buorren komt nauwelijks bebouwing voor. Enige agrarische bebouwing is gelegen nabij de brug over de vaart tegenover de waterherberg. Langs de weg van Sneek naar Wommels, die over de brug van naam verandert van Draversdijk in Molmawei, is slechts een tweetal woningen aanwezig.

Bij vergelijking van de huidige plattegrond met het kadastrale minuutplan blijkt dat ook in de verdere 19de en 20ste eeuw weinig veranderingen in de ruimtelijke structuur zijn opgetreden. Hier en daar zijn panden vervangen door nieuwe bebouwing. In aansluiting op de waterherberg is aan de noordzijde van de Molmawei een strook lintbebouwing ontstaan. Deze bebouwing bestaat uit vrijstaande en halfvrijstaande kleine woningen, met de voorzijde direct aan de weg gelegen en aan de achterzijde begrensd door een watergang. Het watertje is reeds afgebeeld op de kaart van Schotanus als opvaart naar de eerder genoemde boerderij 'Bisdomma'. Opvaart en weg sloten een zo smalle strook land in dat de bebouwing hier noodzakelijkerwijs een kleine schaal kreeg en een lintvorm aannam.

Na de Tweede Wereldoorlog worden ook aan de noordzijde van het dorp nog enkele woningen gebouwd, doch van een structurele uitbreiding van de nederzetting is geen sprake geweest.

Huidig ruimtelijk karakter en te beschermen waarden

In de ruimtelijke opbouw van het huidige Rien is de historische ontwikkeling van de structuur duidelijk herkenbaar gebleven. Nog

altijd manifesteert Rien zich als een in beginsel kruisvormige nederzetting, welke met het overgrote deel van de bebouwing ten zuiden van de Draversdijk, dat wil zeggen binnendijs van de vroegere polder, is gebleven. Hoewel zich na het eerste kwart van de 19de eeuw bebouwing is gaan ontwikkelen langs de noordzijde van de voormalige dijk heeft de bovengenoemde uit het verleden voortgekomen karakteristieke concentratie van de kernbebouwing binnen de voormalige dijk zich duidelijk gehandhaafd en is in het huidig ruimtelijk karakter slechts ten dele sprake van een zogenaamde 'kruisdorp' aan de kruising van een land- en een waterweg.

De huidige ruimtelijke structuur wordt dan ook gekenmerkt door een eenzijdig langs de vaart geconcentreerde en op het water georiënteerde bebouwingsswand ten zuiden van de dijk met uitlopers van kleinschaliger, plaatselijk lossere bebouwing alsmede boerderijen aan weerskanten langs de dijk. Noordelijk van de dijk langs het water opstrekking ontbreekt bebouwing op opvallende wijze.

De kern van de huidige ruimtelijke structuur wordt gevormd door het eenzijdig profiel van water, kade, gevelwand en achterbebouwing, die zich aan de westzijde van de vaart zuidwaarts uitstrekt vanaf de brug. Duidelijk is herkenbaar dat het ruimtelijke karakter voortkomt uit de functie van aanleg- en overslagplaats binnendijs van de voormalige 'syl', de uitwateringssluits ter plekke van de huidige brug. De bebouwingsswand is, met de heersende westenwinden, kenmerkend gelegen aan de zogenaamde 'hogewal' van de vaart, die in tegenstelling tot de 'lagerwal' aan de overzijde, de meest geëigende aanlegplaats voor zeilschepen was. In dit geheel is ook de versmalling van de vaart naar de dijk toe van invloed geweest op de huidige ruimtelijke opbouw van de gevelwand. Aangenomen mag worden dat de ligging van de rooilijn van de bebouwing aan de Buorren verband houdt met het oorspronkelijke beoog van de oever. Hierdoor ontstond bij de aanleg van de kade het opmerkelijke verloop in de breedtemaat die thans de karakteristiek van de Buorren vormt.

Ook het stagneren van de verdere ontwikkeling als een op scheepvaart en handel georiënteerde nederzetting is afleesbaar in de huidige ruimtelijke structuur: noch aan de overzijde van het water noch ten noorden van de sluis of brug heeft zich een voortzetting van de kadefunctie met een daarop georiënteerde bebouwing voorgedaan. Afleesbaar is de met agrarische ontwikkelingen verband houdende bebouwing langs de dijk en buiten de handels- en scheepvaartkern.

De kern van de nederzetting, de vanaf de brug zuidwaarts opstrekken- de bebouwing aan de loskade van de vaart, kenmerkt zich door een hoge mate van verdichting en verstening in duidelijk contrast met het omliggende agrarische gebied. Hoewel deze bebouwing bestaat uit afzonderlijke huizen met plaatselijk smalle doorgangen naar de achterliggende terreinen kan gesproken worden van een vrijwel gesloten gevelwand. De huizen met doorgangen zijn in samenhang met deze verdichting in een vrijwel haaks op de openbare ruimte staande, lange en smalle parcellering gesitueerd. Deze parcellering, welke iets meedraait met de verbreding van de kade zet zich voort in de terreinen achter de gevelwand en zorgt voor een lichte wisseling in richting van de doorgangen. De afzonderlijke panden binnen de wand hebben zich analoog aan deze structuur op de kaderuimte, de Buorren, georiënteerd in een met de verbreding van de kade samengaande gebogen rooilijn.

De bebouwing aan de Buorren is een over het algemeen kleinschalige woonbebouwing met één bouwlaag onder een met pannen gedekt zadelf- of schilddak. Slechts ter plekke van het breedste gedeelte van de Buorren is sprake van een wat grotere schaal met twee bouwlagen en is nog een (voormalig) pakhuis herkenbaar. Kenmerkend voor de behuizingen aan de Buorren – en ook elders binnen de bebouwing – is, naast de verticale geleiding van de gevels, de afwisseling in de nokrichting, dakhelling en goothoogten waardoor een levendig beeld ontstaat. Het steenachtige karakter van de Buorren, vooral ontstaan na 1900, wordt nog versterkt door het ontbreken van boombeplanting. Tegenover een weids uitzicht op het nabije Lutkewierum krijgt de kern, met de versmalling van kade en vaart en de aanwezigheid van enige huizen aan de overzijde een toenemende beslotenheid in de richting van de brug. Zowel de brug als de door zijn ligging, schaal en vormgeving opvallende voormalige waterherberg vormen hier de visuele afsluiting naar het open landschap van het voormalige buitendijkse gebied.

Van belang zijn ook de doorgangen, welke inzicht geven in de ruimtelijke opbouw vanaf de Buorren naar de achterliggende terreinen met de aldaar gelegen kleinschaliger bijgebouwen en losse woonhuizen. Nabij de Draversdijk heeft een van de doorgangen zich als verbinding van de Buorren naar de Draversdijk ontwikkeld tot een kleinschalige open ruimte met bescheiden woonbebouwing aan de zuidkant.

De oudere oorsprong van de plek van de brug, de voormalige dijk en de bebouwing langs de kade laat zich

nog herkennen door de wat hogere ligging van het geheel ten opzichte van de omgeving en vooral de kade, die via een trapje bereikt wordt.

Aansluitend aan de kernbebouwing, brug en voormalige herberg ligt de bebouwing langs de Molmawei en de Draversdijk, samengesteld uit al in vroeger tijden aanwezige losse grootschaliger elementen van boerderijen en de direct aan de dijk gelegen kleinschalige, gesloten lintbebouwing. Deze lintbebouwing heeft zich herkenbaar ontwikkeld in het smalle restgebied vanaf de herberg tussen de dijk en een opvaart naar een van de boerderijen in de omgeving. Door de beperkte ruimte zijn bijgebouwen als schuren en dergelijke, waarvan sommige opgetrokken van hout, eveneens direct aan de dijkweg gelegen tussen de woonhuizen. Behoudens de erven van de boerderijen en de tuinen van de aan de buitenzijden van het dorp gelegen losse huizen is ook hier boombeplanting schaars. Als geheel ontstaat derhalve een vrij direct herkenbaar silhouet van brug en bebouwing vanuit het omringende open landschap.

Begrenzing van het dorpsgezicht

De beschreven kenmerken van de historisch gegroeide ruimtelijke structuur van Rien, het huidige dorpsbeeld en de daarin herkenbare historische ontwikkeling rechtvaardigen een aanwijzing als beschermd dorpsgezicht ingevolge artikel 20 van de Monumentenwet. Tot het aangewezen dorpsgezicht behoren de samenhangende onderdelen van de ruimtelijke structuur, waaruit de historische ontwikkeling is af te lezen. De samenhangende structuur is opgebouwd uit de brug, de vaart en de weg met de daaraan gerelateerde concentraties van bebouwing. Hoewel het omringende landschap door zijn openheid en de visuele relatie met het zuidelijker gelegen Lutkewierum mede van belang is voor de historisch-ruimtelijke karakteristiek van Rien, is dit vanuit praktische overwegingen niet binnen de begrenzing opgenomen.

De begrenzing van het aangewezen dorpsgezicht is weergegeven op de bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, nummer 328).

Rechtsgevolg aanwijzing

Ter effectuering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet ingevolge artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening een bestemmingsplan worden ontwikkeld of herzien. De toelichting op de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht kan daarbij wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen.

Doel van de aanwijzing is de karakteristieke met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkeling binnen het gebied.

De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

Geraadpleegde literatuur:

Aa. A.J. van der.

Aardrijkskundig woordenboek der
Nederlanden. dl. 9. Gorinchem,
1847.

Baerderadiel, In Geakunde. Gearstald
fan it Geakundig Wurkforbân fan de
Fryske Akademy. Drachten, 1957.

Hacquebord, L.

'Het noordelijk zeeleigebied' in: S.
Barends, J. Renes, T. Stol, J.C. van
Triest e.a. (red.). Het Nederlandse
Landschap. Een historisch-geografi-
sche benadering. Utrecht, 1986.

Rienk, K.A. en Walther, G.L.

Binnendijken en Slieperdijken yn Frys-
lân. Boalsert, 1954.

Stedebouwkundig adviesbureau
Witpaard-Partners. Voorstel te
beschermen dorpsgezicht Rien,
gemeente Hennaarderadeel. Zwolle,
1981.

Stedebouwkundig adviesbureau
Witpaard-Partners. Bestemmingsplan
Rien, gemeente Littenseradiel.
Zwolle, 1986.

Stichting Bodemkartering. Toelichting
bij de Bodemkaart van Nederland,
schaal 1 : 50.000. Blad 10 Oost,
Sneek. Wageningen, 1974.

Colofon:

Uitgave van de Rijksdienst voor de
Monumentenzorg, Zeist.

Historisch-geografisch onderzoek:
Drs. J.J. de Haas, Breda.

Stedebouwkundig onderzoek:
Rijksdienst voor de Monumentenzorg,
Zeist.

Foto's:

Dienst van het Kadaster en de
Openbare Registers, Apeldoorn
(afb. 2);
Rijksdienst voor de Monumentenzorg,
Zeist (afb. 1, 3, 4);
Topografische Dienst, Emmen
(omslag).

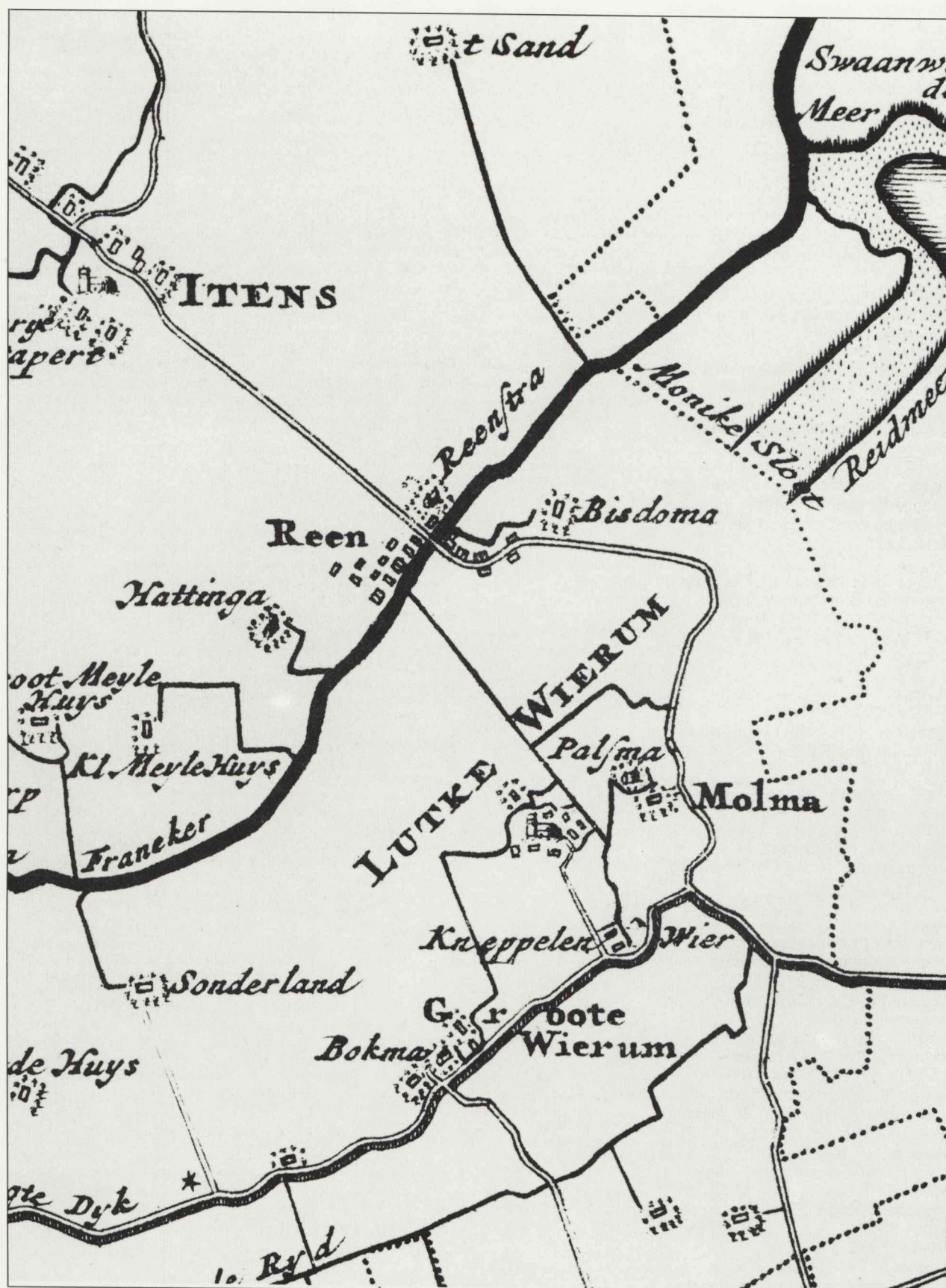
Kaart en illustratie in de tekst:
Studio Ineke van der Burg, Bilthoven.

Verkoopprijs f 10,-.

Deze publikatie is schriftelijk of
telefonisch te bestellen bij het
Distributiecentrum DOP
Postbus 20014
2500 EA 's-Gravenhage.
Telefoon: 070-789880.
Onder vermelding van bestelnummer
of ISBN 90 346 1472 7.

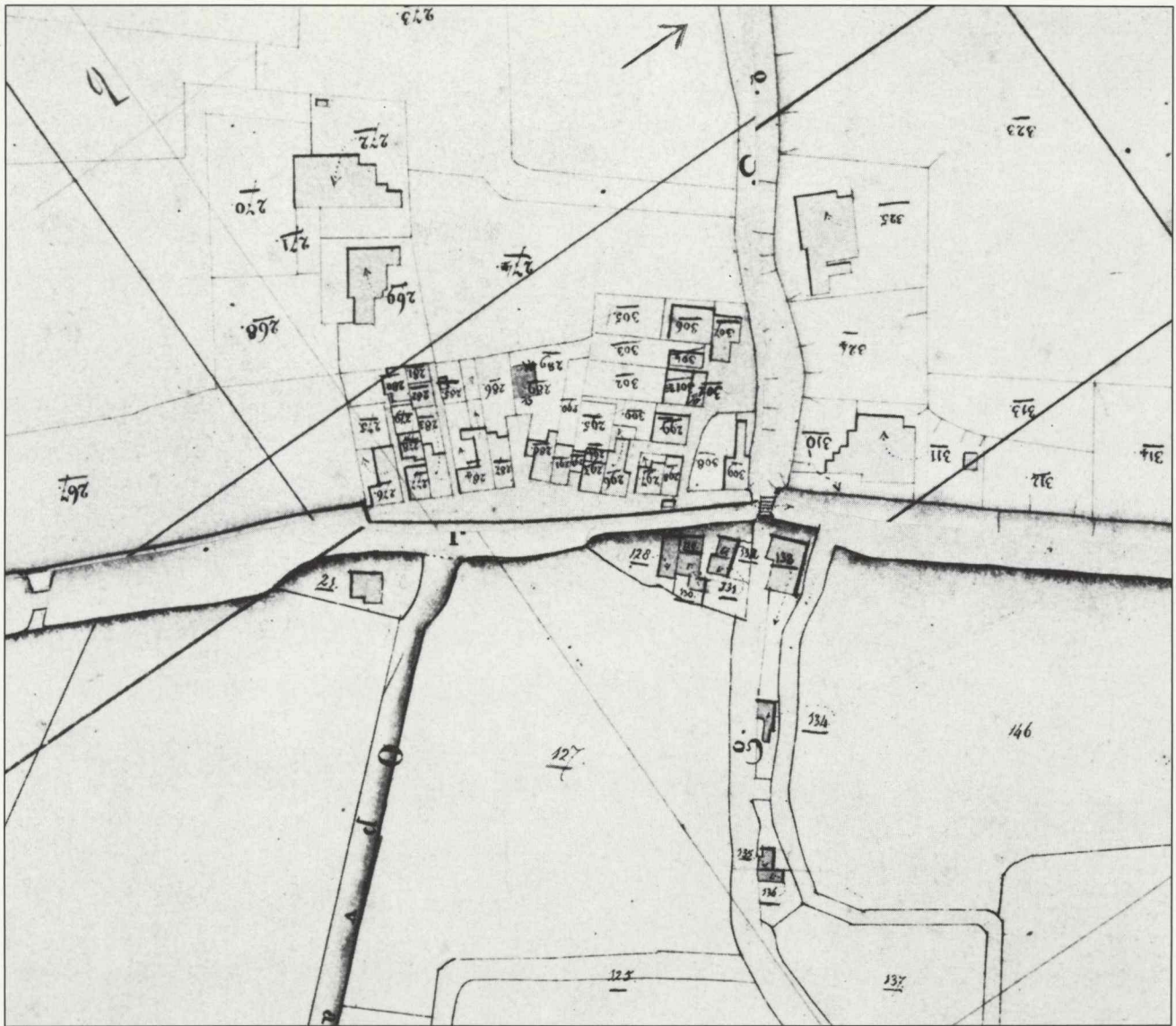
Druk:

Staatsdrukkerij, 's-Gravenhage.

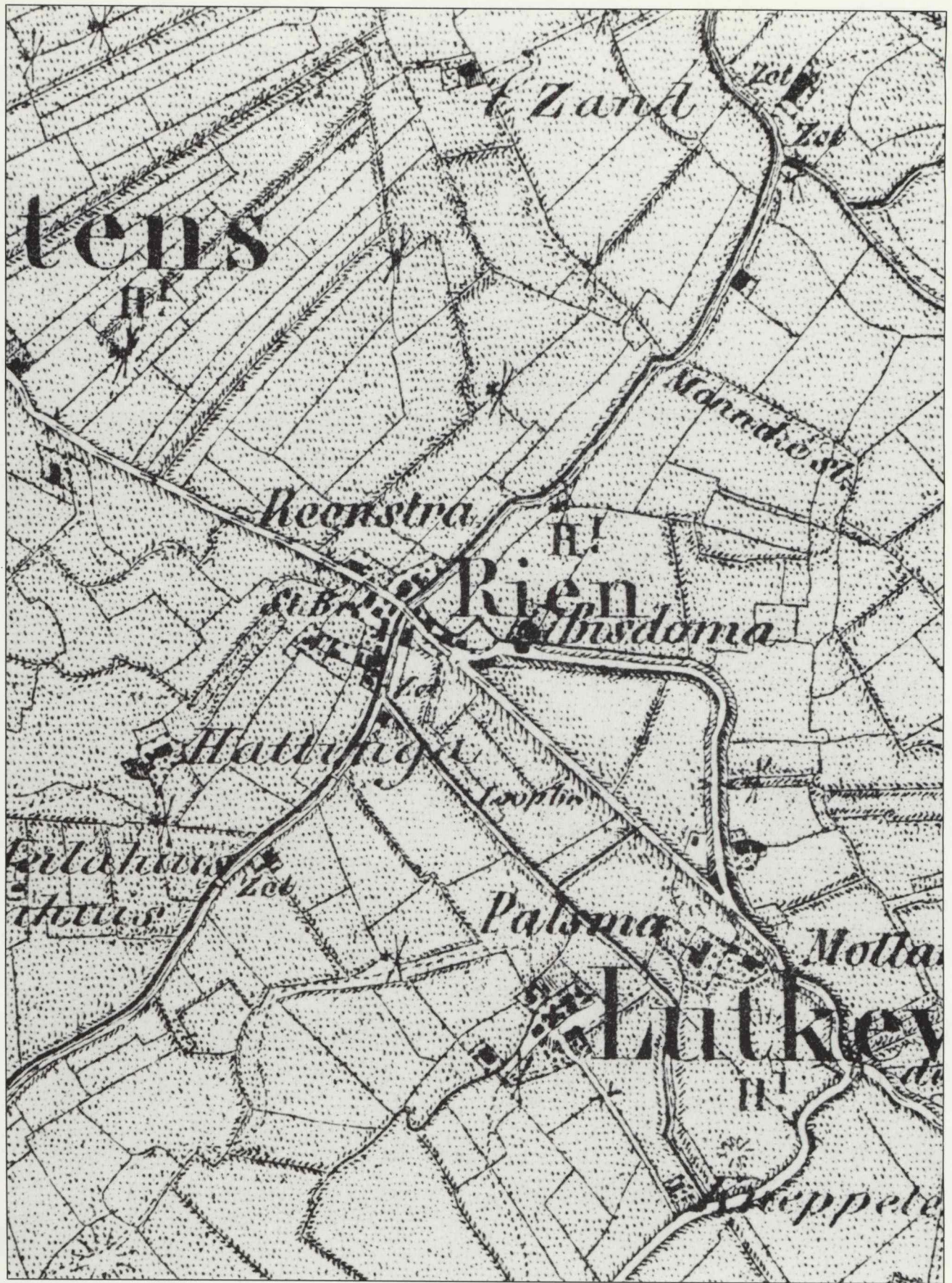


Afb. 1. B. Schotanus à Sterringa, Uitbeeldinge der Heerlijkheit Friesland, 1718 (facsimile herdruk van 1970), grietenij Hennaarderadeel, fragment.

1.110518116008



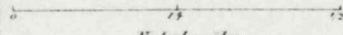
Afb. 2. Kadastraal Minuutplan gemeente Oosterend, 1821-1822, fragment.



Afb. 3. Topographische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, 1973 (facsimile herdruk van 1862), blad 10, fragment.

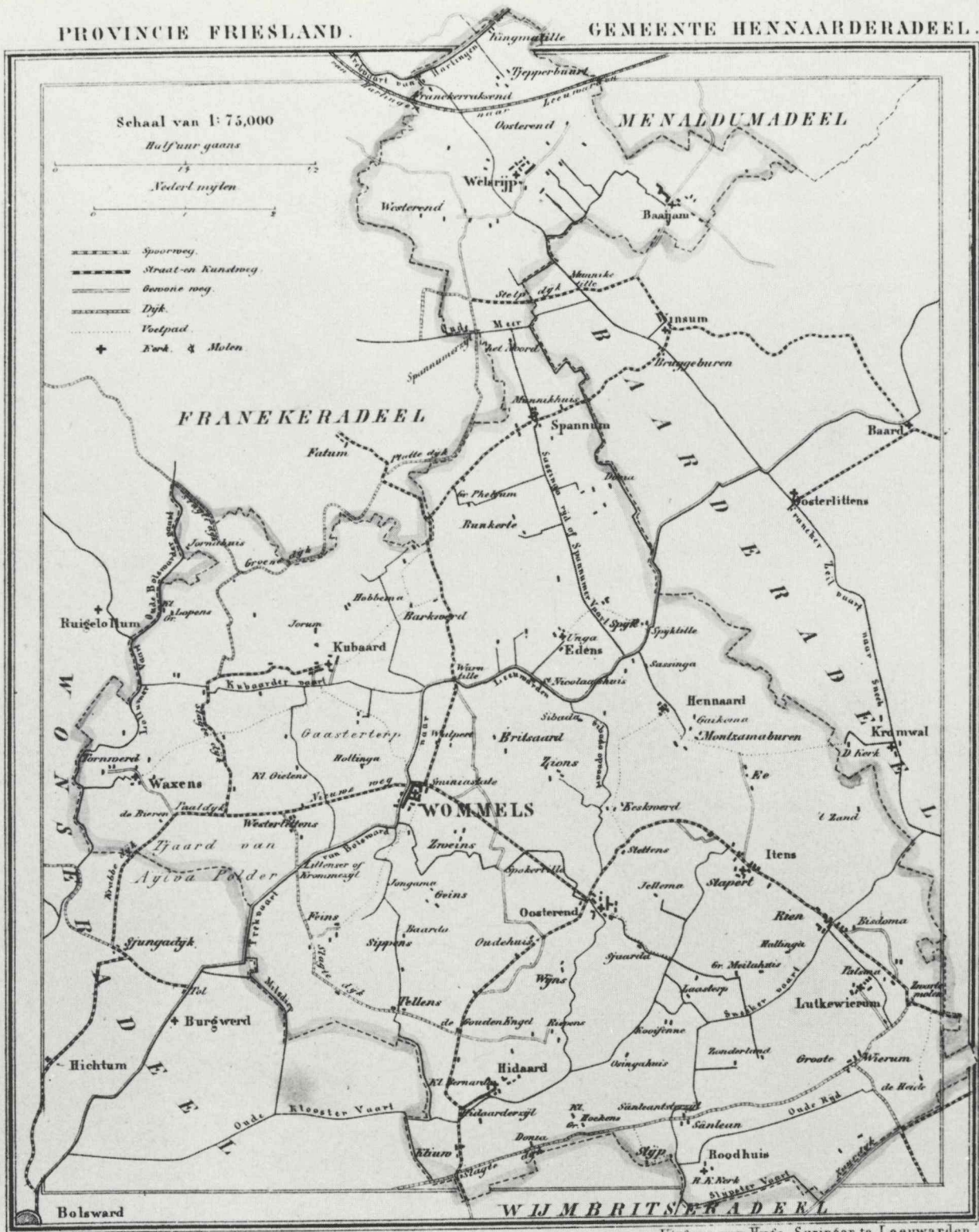
Schaal van 1:75,000

Half uur gaans



Nederl. mylen

- Spoorweg.
- Straat- en Koudweg.
- Gewone weg.
- Dijk.
- Voetpad.
- Kerk. & Molen.



1865

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

5869 Bunders. 3800 Inwoners.

1.110518116009

Afb. 4. J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, 1874, provincie Friesland, gemeente Hennaarderadeel.

